

**КОРЕЛЯЦІЯ РИНКІВ ПРАЦІ Й ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ В РУСЛІ
РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ**

Анотація

Розглянуто питання відповідності ринків праці й освіти в Україні. Визначено незадовільний стан кореляції структури підготовки фахівців навчальними закладами з потребами вітчизняної економіки. Вказано основні напрями державної політики щодо збалансування ринків праці й освіти. Запропоновано заходи для ефективного планування підготовки спеціалістів відповідно до потреб національної економіки.

КОРЕЛЯЦІЯ РИНКІВ ПРАЦІ Й ОСВІТИ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ В РУСЛІ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

Сучасний стан проблеми

У сучасному світі питома вага людського капіталу в найбільш розвинених країнах становить понад 80 % їхнього національного багатства [1]. Відтак головною метою реформування вітчизняної освіти, у кінцевому підсумку, є зростання якості людського капіталу для забезпечення «високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, задоволення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [2]. Очевидно, що без відповідності ринку освіти і ринку праці інші складові реформування освіти – забезпечення її доступності й якості – значною мірою втрачатимуть свою вагу.

Під час 12-го засідання Національної ради реформ 5 жовтня 2015 року Президент України Петро Порошенко акцентував важливість синхронізації системи освіти з потребами ринку праці: «Ми не можемо штампувати економістів та юристів, а потім, коли нам потрібні для розвитку виробництва інженери, хіміки, біологи, ми маємо високий дефіцит кваліфікованих кадрів» [3]. Система освіти сьогодні повинна працювати на випередження, оскільки підготовка компетентного фахівця є тривалим процесом, і необхідно уміти передбачити, які спеціальності будуть затребувані на ринку праці через кілька років.

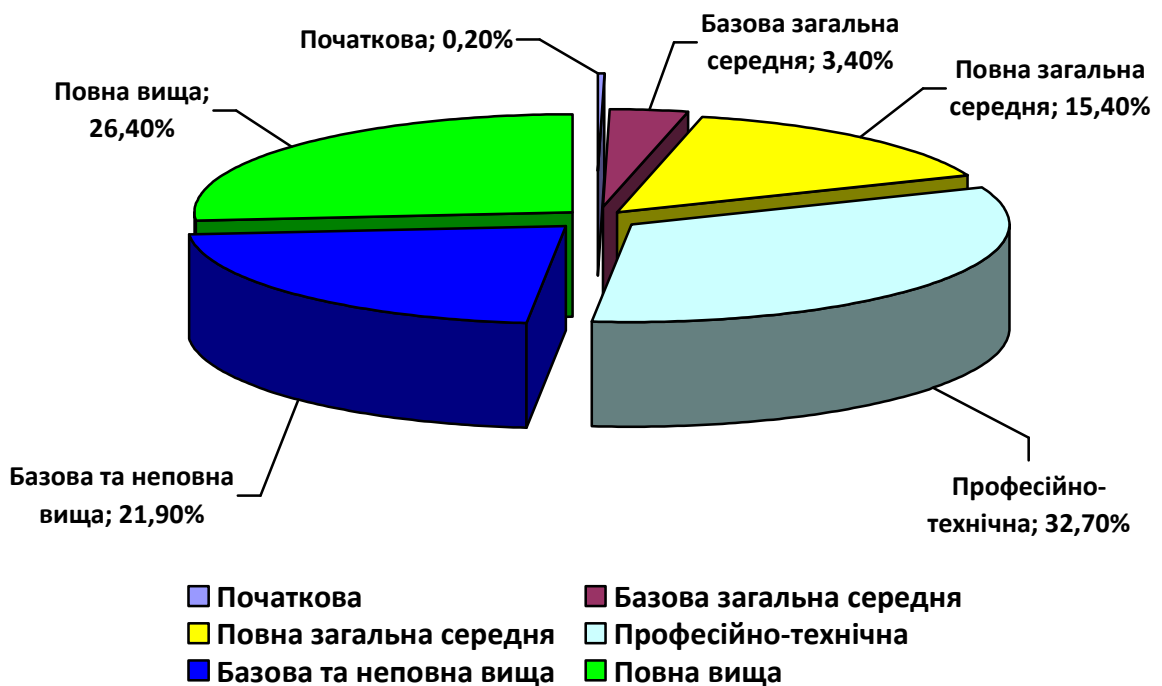
Дослідження Інституту соціології НАН України, які в моніторинговому режимі здійснюються з 1992 року, свідчать, що близько 60 % українців не можуть знайти роботу за набутою спеціальністю, а 25 % готові пожертвувати спеціальністю заради отримання роботи. Участь роботодавців у підготовці кадрів (що раніше становила до 60 % від загальних інвестицій) майже припинено [4]. Розбалансованість ринку праці значною мірою викликана

відсутністю системної взаємодії між зацікавленими сторонами: органами державного управління, системою професійної освіти, працівниками та роботодавцями.

За даними державної служби зайнятості, серед зареєстрованих безробітних кожен четвертий мав вищу освіту, 22 % – базову та неповну вищу освіту, третина осіб закінчили професійно-технічні навчальні заклади, середню освіту мали 19 % тих, хто шукає роботу. Порівняно з попередніми роками, збільшилась питома вага осіб з вищою освітою та зменшилась питома вага осіб з повною, а також базовою загальною середньою освітою (Діаграма 1) [5].

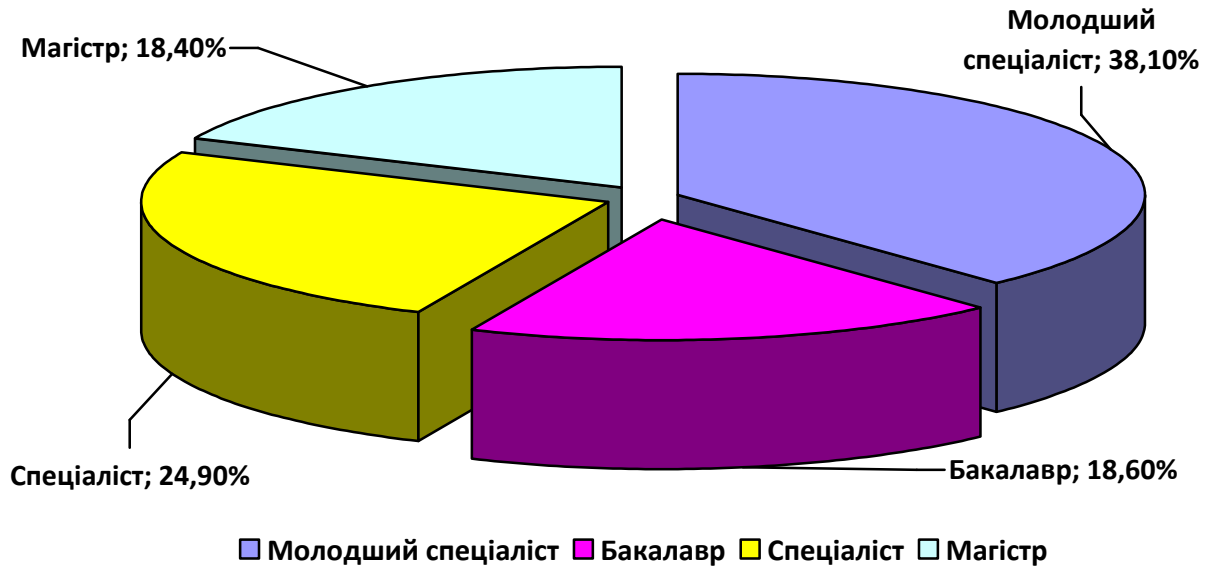
Діаграма 1

Структура безробітних на 1 липня 2015 року (за освітою)

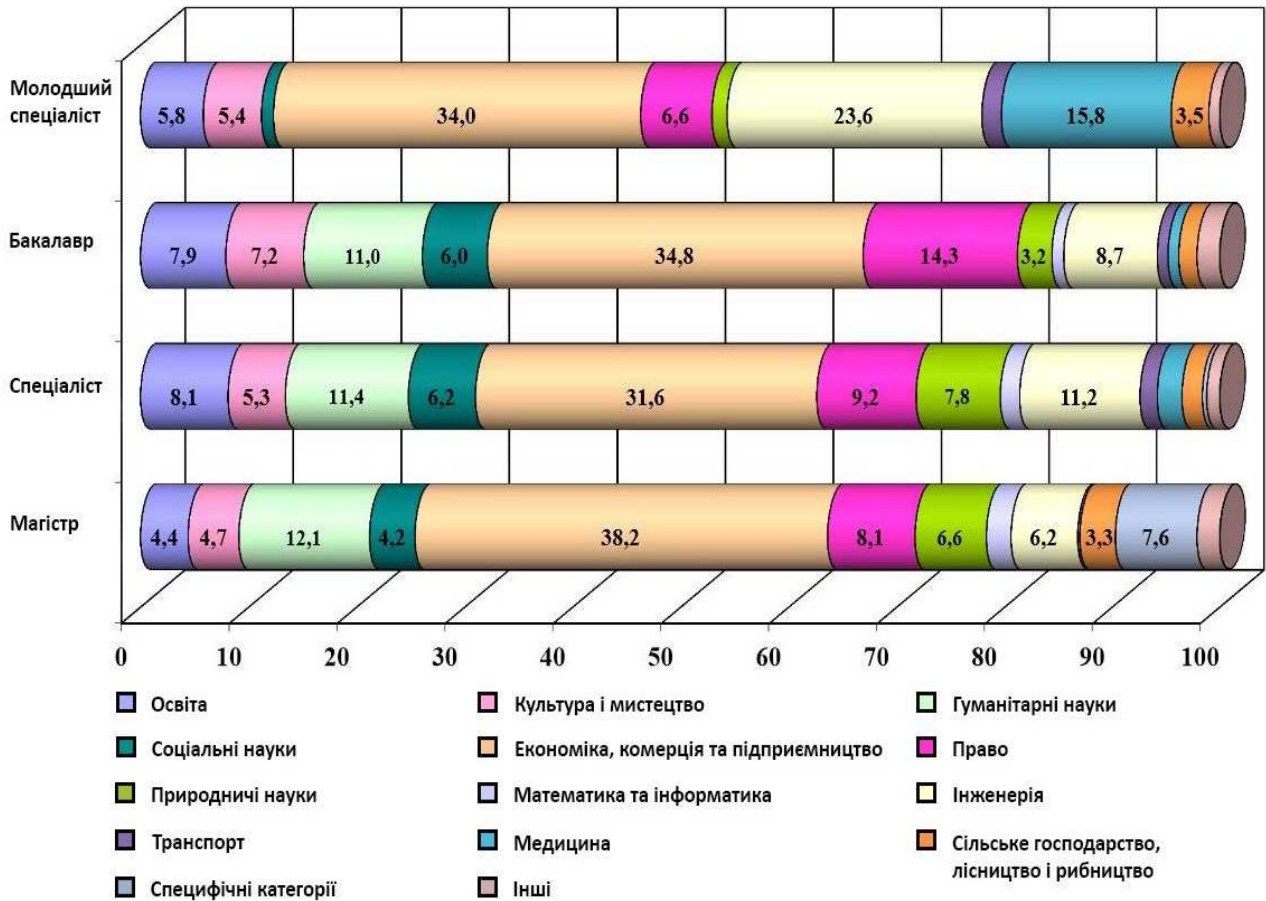
Із загальної кількості зареєстрованих упродовж 2015 року безробітних випускників ВНЗ більше третини мали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, кожен четвертий – спеціаліста, 18 % – магістра та майже 19 % – бакалавра (Діаграма 2) [5].

Структура кількості безробітних (%) з числа осіб, які упродовж року з дня закінчення вищих навчальних закладів зареєструвалися в службі зайнятості, на 1 липня 2015 року
(за освітньо-кваліфікаційними рівнями освіти)

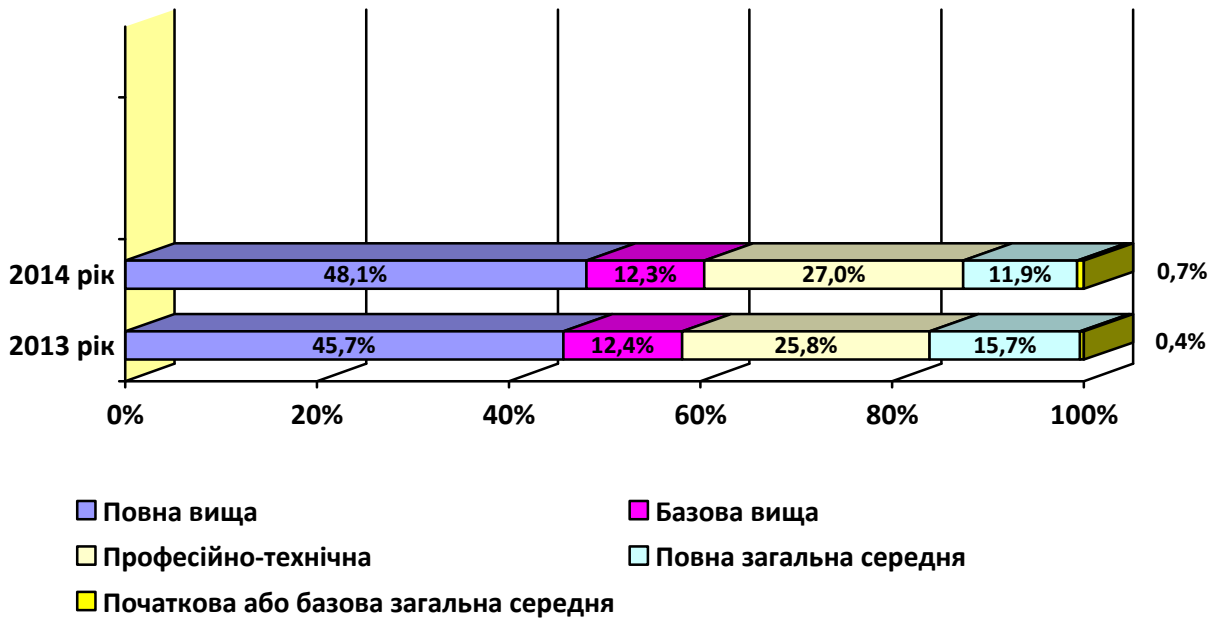
Кожен третій безробітний з числа випускників вищих навчальних закладів отримав освіту за напрямом «економіка, комерція та підприємництво», 15 % навчалися за напрямом підготовки «інженерія», майже кожний десятий – за напрямом «право», за напрямками підготовки «медицина» та «гуманітарні науки» мали освіту по 7 % випускників. Серед випускників з освітньо-кваліфікаційним рівнем *магістр* майже 38 % мали освіту за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», 12 % – здобули освіту за напрямом «природничі науки», 8 % – за напрямом «право». Серед *спеціалістів* майже третина мали освіту за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», по 13 % – за напрямками «гуманітарні науки» та «природничі науки», кожен десятий – за напрямом «право»; кожен третій з числа *бакалаврів* мав освіту за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», 14 % – за напрямом «право», 11 % – за напрямом «гуманітарні науки» (Діаграма 3) [5].

Структура кількості безробітних з числа осіб, які упродовж року з дня закінчення вищих навчальних закладів зареєструвалися в службі зайнятості, на 1 липня 2015 року, % (за освітньо-кваліфікаційними рівнями та напрямками підготовки)

Ще однією загрозою є виїзд кваліфікованих фахівців за кордон. Офіційними джерелами статистичних даних щодо обсягів трудової міграції громадян України за кордон, що формується на постійній основі, є звітність за формою №1-ТМ «Звіт про чисельність та склад громадян України, які тимчасово працюють за кордоном» та звітність №1-ПА «Інформація про кількість працевлаштованих громадян суб'єктами господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні» та порядку її подання. У 2014 році більше половини трудових мігрантів мали базову або повну вищу освіту, чверть – професійно-технічну освіту (Діаграма 4) [6].

Структура громадян України, які тимчасово працювали за кордоном
(за рівнем освіти)

Показово, що ці дані відображають лише незначний сегмент трудової міграції, сформований на підставі даних суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з працевлаштуванням громадян України за кордоном та мають відповідну ліцензію. Так само неповними є і дані, наведені в діаграмах 1–3, що свідчить про відсутність системного моніторингу працевлаштування випускників навчальних закладів за отриманою спеціальністю. У процесі свого функціонуванні система вищої та професійної освіти здебільшого орієнтується на ринок освітніх послуг, явно недостатньо враховуючи потреби ринку праці. Спільною проблемою для українських ринку освіти та ринку праці є відсутність прогнозування необхідних економіці фахівців, а також слабка комунікація ВНЗ із потенційними роботодавцями.

У ряді статей Закону України «Про вищу освіту» та проекту Закону «Про професійну освіту» приділено увагу проблемі кореляції ринку освіти і ринку праці:

- «Показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються... з урахуванням *середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці*» (Закон України «Про вищу освіту», стаття 72) [2];

- «Завданнями професійної освіти є: ...*задоволення потреб (вимог) ринку праці національної економіки у кваліфікованих кадрах*»; «Реалізація державної політики у сфері професійної освіти забезпечується шляхом: *визначення збалансованої структури та обсягів підготовки кваліфікованих кадрів з урахуванням потреб особи, інтересів держави і роботодавців*» (проект Закону «Про професійну освіту» № 3231 від 06.10.2015, статті 3, 4) [7].

Отже, на державному рівні існує усвідомлення актуальності проблеми. Наразі стоїть питання про формування механізмів і структур, здатних ефективно реалізовувати державну політику приведення у відповідність освітнього ринку до ринку праці і потреб вітчизняної економіки, та про законодавче забезпечення їх функціонування. Певним орієнтиром тут може бути успішний закордонний досвід.

Закордонний досвід вирішення проблеми

Ще у Білій книзі Європейської комісії 1993 року відзначалася необхідність вчасно передбачати потреби в уміннях і компетенціях [8]. Актуальність проблеми протягом часу зростає, що знайшло підтвердження у Лісабонській декларації 2007 року «Університети Європи після 2010 року: різноманіття за єдності мети», де зазначено, що університети прагнуть до послідовного діалогу з роботодавцями, отримання повнішої інформації про кваліфікацію своїх випускників, а також впровадження системи моніторингу працевлаштування випускників. Спільно з державними та приватними організаціями університети вирішуватимуть питання про надання студентам систематизованих послуг з професійної орієнтації [9].

Отже, проблема прогнозів економічного розвитку й пов'язаних з ним змін у пропозиції освітніх послуг гостро стоїть перед усіма розвиненими країнами. У країнах ЄС до питань дослідження й прогнозування ринку праці залучено

різноманітні структури: урядові, академічні, тристоронні/двосторонні структури соціального партнерства або організації роботодавців, структури системи професійної освіти і навчання. В останні роки спостерігається перехід від проведення широкомасштабного аналізу потреб у кваліфікаціях на національному рівні до аналізу затребуваних кваліфікацій на регіональному й місцевому рівні й навіть на рівні підприємств, унаслідок чого поряд із великими державними структурами виникають невеликі приватні структури, які займаються такими дослідженнями й розробками, що повністю відповідає тенденціям регіоналізації систем професійної освіти і навчання.

Так, у Фінляндії Міністерство освіти здійснює розробку загальних цілей і структури професійної освіти і навчання, переліку програм навчання й ліцензує місцеві організації, що реалізують програми навчання. Національна рада з освіти розробляє національні програми навчання, що визначають завдання й базовий зміст програм з урахуванням рекомендацій представників галузей і консультантів. Навчальні заклади, як державні, так і приватні, є незалежними організаціями, які самі приймають рішення щодо оптимальних шляхів організації й реалізації програм з урахуванням регіональних і місцевих умов. Основний акцент соціального партнерства на регіональному й місцевому рівні робиться на задоволенні потреб місцевих ринків праці й населення. У рамках стратегічного партнерства важливе значення має мережева взаємодія між навчальними закладами професійної освіти і навчання й організаціями регіонального розвитку, оскільки вона дозволяє усунути дублювання підготовки й навчання за однаковими спеціальностями і «перевиробництво» фахівців, незатребуваних на ринку праці.

Ефективним механізмом соціального діалогу освіти з промисловістю й іншими категоріями соціальних партнерів є різноманітні спільні органи управління (ради, комісії тощо). Такі неформальні структури формуються у разі запровадження нових спеціальностей навчання або у випадку змін у конкретному секторі економіки, коли потрібно внести зміни в програми навчання [10]. Такий досвід важливий для України також у загальному

контексті політики децентралізації та передачі значних повноважень від центру на місцеві рівні. Для формування ефективної моделі взаємодії освіти і ринку праці потрібне вироблення механізмів забезпечення співпраці між суб'єктами-учасниками на засадах соціального партнерства за активного сприяння держави.

Висновки

У сфері професійної підготовки надзвичайно важливим є тісний взаємозв'язок між сферами освіти і праці. Це вимагає володіння інформацією про зміни попиту на професійні навички для оперативного реагування системи освіти та професійного навчання на структурні зміни в економіці й суспільстві. Успіх ініціатив у цих сферах визначається кореляцією із завданнями економічної та соціальної політики. Забезпечення затребуваності підготовлених системою професійної освіти і навчання фахівців на ринку праці вимагає вирішення ряду завдань:

- створення структур, відповідальних за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональних рівнях;
- розроблення та запровадження ефективних для України сучасних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці;
- визначення потреб у кваліфікаціях не лише на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях і навіть на рівні підприємств;
- залучення роботодавців до процесу підготовки кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня на всіх стадіях процесу: планування обсягів і напрямів підготовки, створення навчальних програм, працевлаштування по закінченні навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації;
- формування системи інформування закладів професійного навчання, служб профорієнтації й зайнятості щодо ситуації та прогнозів на ринку праці для коригування навчального процесу.

Пропозиції

1. Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Державній службі статистики України, Державній службі зайнятості, Інституту освітньої аналітики створити робочу групу з розробки концепції державної політики щодо планування підготовки кваліфікованих фахівців для потреб вітчизняної економіки. У концепції передбачити створення інформаційно-координаційного органу, відповідального за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці, до компетенції якого входить:

- розробка та вдосконалення сучасних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці;
- збір та узагальнення інформації щодо ситуації на ринку праці щодо конкретних напрямів підготовки;
- формування системи інформування закладів професійного навчання, служб профорієнтації й зайнятості щодо поточної ситуації та прогнозів на ринку праці для коригування навчального процесу.

2. Кабінету Міністрів України, Міністерству освіти і науки України, Державній службі статистики України із залученням науковців експертів та роботодавців забезпечити розробки ефективних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці. Міністерству фінансів України забезпечити фінансування цих розробок на конкурсній основі. Такі методики дадуть можливість ефективно планувати державне замовлення на підготовку затребуваних спеціалістів, а навчальним закладам допоможуть у визначенні напрямів і програм підготовки фахівців відповідно до актуальних і майбутніх потреб ринку праці.

3. Міністерству освіти і науки України запровадити у вищих та професійно-технічних навчальних закладах обов'язкову практику збору інформації про працевлаштування своїх випускників з подальшою її передачею до Державної служби статистики України, Інституту освітньої аналітики та до відповідного органу, до компетенції якого належатиме прогнозування освітньо-

кваліфікаційних потреб ринку праці. Це допоможе у створенні обґрунтованих прогнозів у потребі фахівців. Крім того, оприлюднення таких даних допоможе абітурієнтам у виборі спеціальності та навчального закладу. Також ці дані стануть важливим критерієм визначення якості освіти, яку надає той чи інший навчальний заклад і будуть одними із прозорих показників конкурентоспроможності навчального закладу на ринку освіти.

4. Враховуючи динамічність ринку праці та необхідність швидкого реагування на його запити, особливої ваги набуває розвиток системи освіти протягом життя. Міністерству освіти і науки України та Інституту модернізації змісту освіти МОН України потрібно розробити навчальні програми та забезпечити підготовку персоналу для системи навчання протягом життя за наступними напрямками діяльності: викладання; управління; науково-аналітичне забезпечення; використання новітніх технологій; планування навчальних програм тощо.

5. Оскільки важливою складовою системи освіти протягом життя є дистанційна освіта, для широкого її впровадження Міністерству освіти і науки України, Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Національної академії педагогічних наук України та Інституту модернізації змісту освіти МОН України необхідно забезпечити підготовку фахівців відповідного профілю. Для цього потрібно розробити відповідні навчальні програми і започаткувати у профільних вищих навчальних закладах окремі навчальні курси з організації та проведення дистанційного навчання.

Відділ гуманітарної безпеки

(М. М. Карпенко)

№ 25, Серія «Гуманітарний розвиток»

Список використаних джерел

1. The Human Capital Report 2015 // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_Human_Capital_Report_2015.pdf
2. Закон України «Про вищу освіту» // Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Порошенко: Окрім обороноздатності України, пріоритетом влади є освіта // Інформаційне агентство «Інтерфакс-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/294579.html>
4. Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 21 грудня 2011 року // За заг. ред. В. П. Головінова. – К.: Парламентське вид-во, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=52883>
5. Пропозиція робочої сили та попит на неї. Статистичні таблиці та графічні матеріали (оновлено 02.11.15) // Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350802>
6. Зовнішня трудова міграція. Статистичні таблиці та графічні матеріали // Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350814>
7. Проект Закону України «Про професійну освіту» // Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56697
8. Growth, competitiveness, employment, the challenges and the ways forward into the 21st century. White paper // Luxemburg, 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/growth_wp_com_93_700_parts_a_b.pdf
9. Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose // European University Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eua.be/Libraries/quality-assurance/lisbon_declaration.pdf?sfvrsn=0
10. Олейникова О., Муравьева А. Прогнозы потребности в умениях и профессиональное образование и обучение – опыт ЕС // Центр изучения проблем профессионального образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvets.ru/Modules/SNA-ES.pdf>